

Elmer Bredeloff

Elias Bredsdorff

15. januar 1912 – 8. august 2002

Af Per Øhrgaard

Elias Lunn Bredsdorff blev født på Roskilde Højskole. Sådan stod det i Kraks Blå Bog, og sådan står det i Dansk Biografisk Leksikon; ikke noget med Roskilde endsige Himmelev. Elias var højskolebarn, som han også kaldte sig selv i en sen erindringsbog, og de impulser, han tidligt fik med fra den verden, prægede ham livet igennem. Højskoletilværelsen blev rigtignok snart anderledes, idet hans far, forstander Thomas Bredsdorff, døde, da Elias var ti år gammel. Moderen videreførte højskolen sammen med bl.a. to af Elias' ældre brødre, men til slut blev den afhændet og blev til Roskilde Arbejderhøjskole. Det var nu til gengæld for Elias en logisk udvikling: Som grundtvigianismen havde frigjort bønderne, skulle socialismen frigøre arbejderne. Han fremhævede gerne, at hans far havde haft gode kontakter til arbejderbevægelsen, og at han i det hele taget tilhørte den radikale del af højskoleverdenen. Så i virkeligheden gik rebellen Elias, der tidligt afsvor Gud og konge, men, som det skulle vise sig under besættelsen, ikke fædreland, i sin fars fodspor, og et fint atelierfoto af far og søn fulgte ham livet igennem. Han opfattede sit samfundsengagement som sin generations videreførelse af det, faderen havde påbegyndt.

Allerede i gymnasietiden viste Elias tegn på opsætsighed mod autoriteterne, så det var ikke nogen tilfældighed, at han i sin studietid straks kom ind i den progressive del af studenterlivet, koncentreret om Studentersamfundet. Med dette og med ægteskabet med tegneren Marlie Brande fulgte også kontakterne med det radikale åndsliv og kunstmiljø. Elias var i både disse og andre sammenhænge meget ofte den yngste i en flok, ligesom han havde været den yngste i den store søskendeflok på højskolen. I sine erindringer fortæller han, at der en dag var telefon til ham på A Porta, hvor han sad sammen med vennerne Kjeld og Grete Abell og Per Knutzon og Lulu Ziegler, og tjeneren, som tog imod beskeden, skulle have sagt: »Nåh, Elias Bredsdorff, det er ham, der kender

alle kunstnerne, men som selv ikke er noget.« Elias giver anekdoten denne kommentar med på vejen: »Og det var såmænd en meget rigtig karakteristik.«

Men Elias blev nu hurtigt noget. Han var tidligt involveret i politisk arbejde, først studenterspolitisk, hvor han allerede i 1932 blev formand for Studenterrådet og året efter for Studentersamfundet, siden i mere, skal vi sige: udadvendt virksomhed, eller lad os med det udtryk, han faktisk selv er ophavsmand til, sige kulturradikalt arbejde, hvis man ikke hellere vil bruge datidens betegnelse: salonkommunisme. Allerede i 1934 var Elias på studieophold i London og knyttede straks kontakter, som førte til bl.a. et besøg af Bertrand Russell i Danmark, men også til besøg af den engelske arbejderleder Tom Mann, der kom til at tale i Statsradiofonien, fordi kammersanger Holm havde troet, at det drejede sig om forfatteren Thomas Mann – en episode, Elias holdt meget af at berette om. Elias Bredsdorff deltog også energisk i Frisindet Kulturkamp sammen med bl.a. Hans Bendix og Poul Henningsen. Det var i disse kredse, han fandt den utvetydige modstand mod nazismen, som han savnede i den officielle danske socialdemokratisk-radikale politik – for slet ikke at tale om det borgerlige Danmark, hvor sympatien for den såkaldte oprydning i Italien og Tyskland jo var ganske udbredt.

Elias havde i 1932 meldt sig ind i Danmarks kommunistiske Parti, så han var ikke salon-, men rigtig kommunist, dog ikke mere følgagtig, end at han til ledelsens fortrydelse deltog i et møde med Leon Trotskij, da denne besøgte København. Han forlod partiet i 1939 i protest mod dets støtte til Sovjetunionens angreb på Finland. Oversat til nutidens sprogbrug skrev han i sin udmeldelse, at Norden sikkert ville være et bedre sted uden marskal Mannerheim, men at det ikke berettigede til at iværksætte en angrebskrig. Til forskel fra mange andre før og siden blev den udmeldte Elias Bredsdorff imidlertid ikke renegat; han fastholdt i resten af sit liv sit engagement til venstre for midten, og han var i en kort periode i 1945-46 atter medlem af det kommunistiske parti, indtil han rejste til England. Perioden frem til 1946 har han beskrevet i erindringsbogen *Min egen kurs*.

I mellemtiden havde Elias Bredsdorff allerede før sin embeds-eksamen – som han tog i 1938 – påbegyndt sin videnskabelige løbebane med en bog med den betegnende titel: *D. H. Lawrence. Et*

Forsøg paa en politisk Analyse (1937), og han oversatte i øvrigt også en af Lawrence's bøger. Fra første færd gælder hans interesse en kontroversiel forfatter, en der anses for farlig af det borgerlige samfund, og fra første færd er tanken om frigørelse både personlig og politisk. En politisk kontroversiel publikation var også emnet for den næste bog, om Goldschmidts *Corsaren*, som udkom i 1941; dette emne tog Elias op igen mange år senere. Han nåede også at skrive om John Steinbeck, som han dengang allerede havde mødt personligt hos Tom Kristensen. Det er ikke svært at se forbindelsen mellem det generelle samfundsengagement og valget af emner: Elias Bredsdorff var optaget af de kritiske forfattere – af dem, som ikke slog sig til tåls med tingenes tilstand, men satte problemer under debat.

Bogen om Steinbeck udkom i 1943. Men netop da var det andet end analyser af litteratur, der fyldte Elias Bredsdorffs liv. Seminariedjunken i Vordingborg – det var Elias blevet i 1939 – blev et meget aktivt medlem af modstandsbevægelsen som kurér for Frit Danmark med den opgave at koordinere arbejdet i Jylland. Han måtte gå under jorden, rejste landet tyndt under falsk navn (som ingeniør Sander) og med ændret udseende – men en enkelt gang blev han genkendt på sine hænder, heldigvis af en, der ikke ville afsløre ham – og han slap kun med stort held for at blive taget af Gestapo. Til gengæld blev han en slags stedfortræder for Mogens Fog i Frit Danmark, da Fog var blevet taget, og Elias forblev en central skikkelse i organisationen både i den sidste besættelsestid og i tiden efter krigen. I sine erindringer beretter han uden at pudse nogen helteglorie om sin indsats og slutter kapitlet med ordene: »Nok havde jeg været forsigtig, men det havde også andre været, som alligevel blev taget. Jeg havde i en usandsynlig grad haft heldet med mig, og derfor slap jeg uskadt gennem besættelsen og ind i et frit Danmark.« Blandt de mange, Elias dengang mødte, var i øvrigt den senere justitsminister Knud Thestrup, og dette bekendtskab benyttede Elias sig af en eneste gang, da han i 1970 appellerede til Thestrup om at give den tyske studenterleder Rudi Dutschke ophold i Danmark, efter at han var blevet udvist af Storbritannien. Dutschke fik sin opholdstilladelse – det var dengang.

Elias Bredsdorff havde som nævnt allerede i 1934 været på studieophold i London, og i 1946 kom han dertil igen, denne gang som dansk lektor ved University College. Arbejdet her blev snart udvidet til også at repræsentere det danske ved Cambridge University, hvortil Elias helt flyttede i 1949. Han var University Lecturer til 1960 og derpå Reader in Scandinavian Studies og Head of Department i nitten år fra 1960 til 1979, og han blev Fellow of Peterhouse i 1963. Hvad der var planlagt som et treårigt ophold, endte således med at blive elleve gange så langt, til treogtredive år – også dem har Elias selv beskrevet i erindringsbogen *Mit engelske liv*.

Det engelske liv blev ligeså aktivt, som det danske havde været. Hvad burde en dansk lektor i England gøre? spurgte Elias sig selv og svarede: Dels dokumentere de dansk-engelske litterære forbindelser, dels udarbejde en lærebog i dansk for engelske, men i det hele taget for udenlandske studerende. Han overkom begge dele – lærebogen udkom i 1956 – og mere til; f.eks. udsendte han – ligeledes i 1956 – en kriminalroman; den hed *Drama i Syrakus*. Og i 1978 udkom en lille bog, hvis titel snarere skal siges end læses, den hed nemlig *Nonsens og Bonsens* og indeholdt foruden et muntert essay om nonsens- og andre lignende digte også femogtyve egne gendigtninger af engelske skæmterim.

Elias Bredsdorff lagde ud med at udarbejde en bibliografi over dansk litteratur oversat til engelsk (1950) og fortsatte med en række arbejder om det dansk-engelske. Først kom dokumentationen *H. C. Andersen og Charles Dickens* (1951, en engelsk udgave kom i 1956), der fulgte de to store forfatters først meget hjertelige, siden mere besværlige forhold, som dog ikke kun skyldtes Andersens velkendte særheder, men også at Dickens var på vej ind i en skilsmisse, da Andersen anden gang besøgte familien. I 1954 kom den endnu mere omfattende dokumentation om *H. C. Andersen og England*, i hvilken Elias blandt andet også kommenterede de mådelige engelske oversættelser af Andersens eventyr, længe førend oversættelseskritik blev almindelig. Han kunne vise, at eventyrenes mere drastiske scener var gjort barneværelsesrene i oversættelserne og Andersen dermed gjort til hyggeonkel. Og endelig udgav han i 1960 *Sir Edmund Gosse's Correspondance with Scandinavian Writers*, i hvilken H. C. Andersen igen spiller en central rolle – Gosse var en af de sidste udlændinge, der besøgte den gamle H. C. Andersen i København.

Beskæftigelsen med H. C. Andersen er det ene brede spor i Elias Bredsdorffs videnskabelige virke. Foruden de allerede nævnte bøger blev det til en stor H. C. Andersen-biografi, som først udkom på engelsk i 1975 – bl.a. netop for at korrigere det internationale billede af »hyggeonkelen« – og senere i en udvidet version på dansk i 1985: *H. C. Andersen. Mennesket og digteren*. Bogen er i øvrigt i den ene eller anden version oversat til adskillige sprog og er fremdeles et biografisk standardværk, og en udvidet version af kapitlet om eventyrene kom i 1987 som indledningsbind til Gyldendals Bogklubs udgivelse af de samlede eventyr ved Estrid og Erik Dal. Der er tale om en klassisk biografi, liv og værk – »mennesket og digteren« – der bygger både på de mange allerede foreliggende dokumenter og på egne arkivstudier, og som viser en stor, også humoristisk forståelse for Andersen og frem for alt en sympati med det fattige barn, der mod alle odds nåede til vejr – som om det havde været en roman af Dickens. En af de få gange, jeg oplevede Elias nedslået, var da han omkring 1990 havde været til et møde i Odense, hvor han havde gendrevet rektor Jens Jørgensens dengang berømte tese om H. C. Andersen som uægte søn af Christian VIII. »Der var intet at gøre,« sagde han: »Uanset at jeg kunne bevise, at det ikke kunne forholde sig sådan, havde publikum vedtaget, at det *ville* tro på det.« Elias Bredsdorffs bog om H. C. Andersen behøver man ikke at tro på; den har dokumentationen i orden – uden digtning.

Det andet brede spor i Elias Bredsdorffs forskning er interessen for Georg Brandes, for det, Brandes satte i gang, og for dem, han kendte. Elias havde allerede som formand for gymnasieforeningen i Roskilde været med til at sende et hyldesttelegram til Brandes på dennes 85-års dag i 1927, men han havde også i 1933 anmodet blandt andre Henrik Pontoppidan om støtte til en erklæring mod de tyske nazister. Så det var ikke tilfældigt, at disputatsen fra 1964 kom til at handle om *Henrik Pontoppidan og Georg Brandes*. Den falder i to dele: Første bind rummer en udgivelse af Brandes' breve til Pontoppidan og referater og kortere citater fra Pontoppidans til Brandes – mere kunne det ikke blive til, fordi Henrik Pontoppidan havde nedlagt testamentarisk forbud mod, at hans breve blev trykt (men Elias havde tilladelse fra arvingerne til at citere). Andet bind er en fremstilling af de to mænds forbindelse på baggrund af bre-

vene og andre kilder. Mod den udbredte opfattelse, at Henrik Pontoppidan snarere var en modpol til kulturradikalismen eller brandesianismen end dens velvillige ledsager, satte Bredsdorff sin tese, at Pontoppidan både i sin ungdom og en del af sin manddom stod brandesianismen ganske nær, og at hans og Brandes' veje først skiltes på et ret sent tidspunkt, bl.a. over forsvarssagen. Disputatsen rummer fyldige belæg og en grundig argumentation for denne tese, men den antyder også, at spørgsmålet om, hvorvidt Pontoppidan var mest venlig over for brandesianismen eller konservatismen, i sidste ende måske snarest skal besvares med Stau-nings bekendte bemærkning om Scavenius: Pontoppidan var jo overhovedet ikke venlig ...

Det kulturradikale spor fulgte Elias Bredsdorff op med endnu en omfattende »dokumentarisk fremstilling«, som han selv kaldte den, nemlig af den såkaldte »sædelighedsfejde« i 1880'erne. Han gav sin bog, der udkom i 1973, titlen: *Den store nordiske krig om seksualmoralen*. Fejden handlede kort fortalt om, hvorvidt og især hvordan mænd og kvinder kunne og burde ligestilles også i det erotiske liv, og den udkæmpedes altså mellem to parter, som var enige om at gøre op med den dobbeltmoral, der krævede kyskhed af kvinderne og så gennem fingre med mændenes mangel på samme. Nu var spørgsmålet, om mændene skulle føje sig efter de kyskhedskrav, som gjaldt for kvinderne, hvilket Bjørnstjerne Bjørnson havde krævet, eller om kvinderne skulle have samme erotiske frihed som mændene, hvilket Brandes og andre mente. Det kunne næsten kun ende med, at parterne beskyldte hinanden for henholdsvis promiskuitet og snerperi, og sådan gik det da også. Med bogen om sædelighedsfejden oplevede den progressive Elias Bredsdorff, at andre ikke fandt ham progressiv nok. Værket mødte stærk kritik fra dele af feminismen for dets angiveligt for naive og firkantede syn på frigørelse: som om der kun var én slags, og som om der ikke fandtes sociale begrænsninger, som kunne betyde, at det, som var frihed for den ene, blev tvang for den anden. Uanset hvor progressiv en mand Elias Bredsdorff var, så var han dog kun en mand! Det er nu ikke rigtigt, at Elias ikke beskæftiger sig med emancipationens sociale og økonomiske vilkår; men det er naturligvis rigtigt, at hans udvalg og fremstilling rummer en tendens, hvilket han da også ville være den sidste til at benægte.

Elias' fortsatte interesse for Henrik Pontoppidan gav sig udslag i

en stor udgivelse sammen med Carl Erik Bay af et udvalg af *Henrik Pontoppidans breve* i to bind (1997) – idet brevene nu efter arvingernes tilladelse kunne trykkes. Men i mellemtiden var det blevet til adskillige andre arbejder: om Kjeld Abell (1993), om forholdet mellem netop H. C. Andersen og Georg Brandes (1994), udgivelsen af en mindebog om vennen Mogens Fog (1991), en to-binds oversættelse af Samuel Pepys' dagbog fra London 1660-69 (1990). Og det var heller ikke slut efter Pontoppidan-udgivelsen: Så sent som i 1999 udgav Elias Bredsdorff essayet: *Syndebukken. En bog om Oscar Wilde* – nok engang en bog om en af de kontroversielle digtere.

Men heller ikke det dækker hele aktiviteten. Elias Bredsdorff redigerede i årene 1962-75 tidsskriftet *Scandinavica*, som i høj grad bidrog til at gøre studiet af skandinavisk litteratur til et anliggende, der rakte ud over Skandinavien selv, og han spillede en vigtig rolle i IASS, International Association of Scandinavian Studies. Det var afgørende for ham at se den skandinaviske, især naturligvis den danske, litteratur i en international kontekst, at studere dens særpræg med bevidsthed om, at den samtidig var en del af noget større. Elias' betydning for sine elever viste sig i den kontakt, han også efter sin pensionering havde med adskillige af dem.

Elias Bredsdorff havde ved sin flytning til England i 1946 afbrudt den direkte forbindelse med de danske forhold, men hans engagement var usvækket og kom også markant til udtryk i hans nye hjemland. Under sine besøg i Danmark vedligeholdt han kontakter og knyttede nye. Han var livet igennem aktivist i ordets betydning af medlevende borger, der følte et ansvar for mere end at »fodre sine karusser«, som en berømt kronik fra 1955 hed med et citat fra Gustav Wied. Han skrev i hele perioden bøger, kronikker og debatindlæg, og da han i 1979 efter sin pensionering flyttede tilbage til Danmark, engagerede han sig igen i flere sammenhænge, bl.a. en tid lang som næstformand i Dansk Forfatterforening under Peter Seebergs formandskab. Så tidligt som i 1956 var Elias med en kulturdelegation i Kina, ledsaget af sin hustru siden 1954, Anne Lise, som højgravid gjorde den strabadserende rejse med, og han skrev om rejsen i bogen *Kinas vej. Samtaler og rejseindtryk* (1957). Under den koldeste del af den kolde krig ville han holde vandene åbne: Han var en skarp kritiker af vesten, men han var

ikke, som det undertiden er blevet hævdet, en blot ukritisk beundrer af forholdene i østlandene. Det kan man forvise sig om ved at læse de artikler, han dengang skrev, og af hvilke flere kan genlæses i de to udvalg, han siden sammenstillede: *Kommer det os ved?* fra 1971 og *Gensyn med fortiden. Udvalgte artikler 1933-2000* fra 2002, hans sidste bog.

Elias Bredsdorffs videnskabelige produktion er statelig, og der er som allerede sagt en klar sammenhæng mellem den og hans øvrige virke. Interessen for Georg Brandes er til stede fra først til sidst, forsøget på at fortolke Henrik Pontoppidan som i hvert fald langt hen ad vejen kulturradikal ligeså. Det var også klart, at Elias i sin bog om sædelighedsfejden måtte stille sig på frisindets side og i sine værker om H.C. Andersen betone hans sociale vilkår. Men der er også en latent modsigelse mellem oprøreren og videnskabsmanden. For i sin videnskab repræsenterede Elias snarest den filologiske tradition. Han var rationalist i klassisk forstand, og som forsker positivist. I hans arbejder er der nedlagt megen lærdom, og der er megen kundskab at hente i dem den dag i dag, men de satte ikke metodisk eller teoretisk nye standarder. Der var for ham at se nok at gøre inden for de gamle, og det borgerlige samfund kunne udmærket kritiseres med det, som en yngre generation siden skulle kalde »borgerlig videnskab«.

Elias Bredsdorff havde mange venner, nogle som delte hans anskuelser, andre som ikke gjorde, og atter andre, som fulgte andre baner gennem livet som f.eks. Frode Jakobsen. De to havde stået hinanden nær i ungdommen, stod hinanden meget fjernt i efterkrigstiden og kom hinanden nær igen på deres gamle dage. Og så var der folk som mig selv, der delte nogle af hans anskuelser og ikke andre, og som ikke har været hverken hans elev eller fagfælle i snævrere forstand, men hans ven, fra min kone og jeg i 1983 fik sommerhus på Glænø, hvor Elias og Anne Lise og deres børn havde haft deres gang siden slutningen af 1950'erne. (Også Glænø kom til at indgå i Elias' forfatterskab med den personlige danmarkshistorie *Ærkedansk. Tolv essays fra Glænø* (1992)). Endelig havde Elias ikke at forglemme naturligvis også mange fjender, men på deres vegne kan jeg ikke tale.

Elias var en evig oprører, men han var ikke kværuleant, dertil havde han også alt for megen humor. Han fandt ingen tilfredsstil-

lelse i at blive fornærmet, men i at foretage sig noget. Han var at finde på de svages side. Når han kunne udvise forståelse for Sovjetunionen i trediverne og Kina i halvtredserne, var det ikke, fordi han drømte om et kommunistisk verdensherredømme, men tværtimod fordi han så disse lande som oppositionen i storpolitikken. De var for ham at se de »underdøgs«, man burde interessere sig for; og hans forstående holdning til Kina i halvtredserne var for resten næppe mere unuanceret end den ærbødighed, der nu til dags vises den kommende verdensmagt. Når landene ikke levede op til hans sympati, reagerede han, som han allerede havde gjort i 1939, og som han gjorde igen i forbindelse med Ungarn 1956 og Tjekkoslovakiet 1968. Der var ingen modsigelse mellem hans oprindelige engagement og hans alderdoms virke som formand for Komiteen for Palæstinensisk-Israelsk Sameksistens og for foreningen Dialog med Charta 77 i 1980erne.

Elias Bredsdorff var heller ingen eventyrer, hvad han gør klart rede for i sine erindringer, hvor han ikke helt sjældent skriver, at der var dette eller hint, han ikke »turde«. Desto tungere vejer det, han faktisk turde – og gjorde. Han kunne være naiv, som han selv senere har skrevet det, og han kunne få uret, men han var aldrig ondsindet, og derfor kunne han også tage sig perfidier let. Om han gjorde det, er jeg ikke så sikker på; er man udsat for forsøg på karaktermord, efterlader det altid nogle mén, selvom forsøget slår fejl. Men Elias så ikke sig selv som syndebug, han anglede ikke efter medlidenhed, og han dyrkede ikke et billede af sig selv som »ene, men stærk«, som man ofte ser det selv hos folk, som i virkeligheden repræsenterer hovedstrømmen. Man kan lede længe eller forgæves i Elias' produktion efter smædeord. Derimod kan man finde forbandelser som denne: »Måtte hans fyldepen lække i brystlommen på hans bedste sæt sommertøj!« Det er lidt komisk, at Elias skulle høre så megen kritik for titlen på sin lille portrætbog *Medmennesker og modmennesker* (1994), når man ser, hvad der er blevet skrevet om ham af andre.

I sin disputats citerer Elias Bredsdorff fra en artikel, Henrik Pontoppidan skrev i 1889, og i hvilken der bl.a. står beske ord om dem, der kun på overfladen er radikale: »De falder [...] altid hurtigt og sikkert tilbage i Tante Malles Arme. [...] De kan ikke i Længden undvære Onkel Pouls Anerkendelse; og man maa erindre, at det første vi her til Lands som Børn lærer, er at bede om

Forladelse. – Om Forladelse! med Hatten i Haanden og disse to smaa Ord paa Læben kan man i det danske Samfund komme langt.«

Elias bad ikke om forladelse. Han kunne godt tåle et gensyn med fortiden; han bekendte sig til sit virke, og han kunne være det bekendt.

Elias Bredsdorff blev født den 15. januar 1912, han blev udenlandsk medlem af dette selskab i 1975 og indenlandsk medlem i 1980. Han døde den 8. august 2002. Æret være Elias Bredsdorffs minde!

Per Øhrgaard